

ANTOLOGIE TEXTŮ S TEMATIKOU ŠOA

pro 6.–9. ročník základních škol
s metodickým dodatkem



Milan Mašát

Jana Sladová

Kristýna Šmakalová

ANTOLOGIE TEXTŮ S TEMATIKOU ŠOA

pro 6.–9. ročník základních škol



Recenzenti:

doc. Mgr. Jaroslav Vala, Ph.D.

Mgr. Miloš Mičoch, Ph.D.

Tato kniha vznikla v rámci projektu IGA_PdF_2020_002: Sestavení a verifikace monotematického souboru textů s tematikou šoa.

Neoprávněné užití tohoto díla je porušením autorských práv a může zakládat občanskoprávní, správněprávní, popř. trestněprávní odpovědnost.

1. vydání

© Milan Mašát, Jana Sladová a Kristýna Šmakalová, 2020

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2020

ISBN 978-80-244-5842-7 (tištěná kniha)

ISBN 978-80-244-5843-4 (e-kniha)

Univerzita Palackého v Olomouci
Pedagogická fakulta

ANTOLOGIE TEXTŮ S TEMATIKOU ŠOA

pro 6.–9. ročník základních škol
s metodickým dodatkem

Mgr. Milan Mašát
Mgr. Jana Sladová, Ph.D.
Mgr. Kristýna Šmakalová

Olomouc 2020

OBSAH

| | |
|--|----|
| ÚVOD | 6 |
| UKÁZKY | |
| O holčičce z jiného světa | 10 |
| Jsem žid | 13 |
| Zakázané holky | 15 |
| Báseň bez názvu | 18 |
| Kdysi | 20 |
| Hitlerova dcera | 23 |
| Chlapec v pruhovaném pyžamu | 26 |
| Potom | 29 |
| Princ se žlutou hvězdou | 32 |
| Bez názvu: báseň Pavla Friedmanna | 36 |
| Strach | 38 |
| Běž, chlapče, běž | 40 |
| Zlodějka knih | 43 |
| Spočítej hvězdy | 46 |
| Otazníky a odpovědi | 49 |
| Transport za věčnost | 51 |
| Handyho dlouhé dobrodružství | 54 |
| Deník Etty Hillesum a Deník Otty Wolfa | 56 |
| Zadrátovaný svět | 58 |
| Terezínské Rekviem | 61 |
| Loutkář z ghetta | 64 |
| Obchod na korze | 67 |
| Smrt je mým řemeslem | 70 |
| Spolek pro ochranu zvířat | 74 |
| Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou | 76 |
| Návštěva z pravěku | 78 |

| | |
|--|-----|
| Úryvky z deníku kapitána Wilma Hosenfelda | 81 |
| Noc | 83 |
| | |
| METODICKÝ DODATEK | 87 |
| Popis vybraných metod | 107 |
| | |
| SLOVNÍČEK | 114 |
| | |
| JMENNÝ REJSTŘÍK AUTORŮ | 117 |
| | |
| ZDROJE | |
| Primární literatura | 119 |
| Seznam online zdrojů | 121 |
| Další doporučené online zdroje | 122 |
| Další doporučená literatura k problematice šoa | 123 |
| Další doporučená odborná literatura k didaktice literatury | 130 |

ÚVOD

Publikace s názvem *Antologie textů s tematikou šoa pro 6.–9. ročník základních škol* vznikla se záměrem oslovit především žáky a jejich učitele souborem pozoruhodných a poutavých textů s tematikou šoa (holokaustu), které mají potenciál vzbudit zájem o danou látku, ale také podpořit kvalitní četbu a její reflexi. Současně chce nabídnout určité metodické náměty pro práci s těmito ukázkami, které mají být podnětem k dalším úvahám a hledání neformálních postupů v literární výchově.

Hlavním impulsem pro sestavení souboru textů byla analýza čítanek, které v roce 2017 disponovaly doložkou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. Na základě výsledků naší analýzy musíme konstatovat, že reprezentace fenoménu šoa v těchto zkoumaných učebních pomůckách je nízká. Pokud je tematika zastoupena, tak obvykle jen prostřednictvím stále se opakujících děl a autorů, chybí snaha hledat nové příklady textů, v podstatě absentuje současná intencionální literární produkce s tematikou šoa. Přitom právě taková nabídka má značný potenciál zaujmout dnešního mladého čtenáře a přivést ho k četbě, případně ke komparaci s filmovou adaptací literárního díla.

Druhá světová válka a osud židů/Židů jsou velkým tématem, které neustále rezonuje ve společnosti, zvláště v souvislosti s aktuálními projevy nesnášenlivosti, rasismu, xenofobie, stigmatizace či perzekuce. Oslovují tvůrce různých uměleckých oborů nejen ve světě, ale i v českém prostředí. V literární oblasti cílí autoři nejen na dospělé čtenáře, ale stále častěji se s těmito náměty obrací i na děti a mládež v rámci intencionální tvorby.

Literární texty s tematikou šoa mohou přístupně zprostředkovat dětskému a dospívajícímu čtenáři značně komplikované téma, jistým způsobem mu ubírají na abstraktnosti a odpovídají současnému přístupu, který preferuje metodu představování a přibližování událostí šoa prostřednictvím příběhu jedince. Do našeho souboru byly v tomto kontextu zařazeny především literární památky, jejichž autory jsou děti internované v ghettu Terezín.

Tematizace fenoménu šoa, spojeného s jednou výraznou linií událostí druhé světové války, se vyznačuje nejen silným emocionálním aspektem, ale také šíří žánrového pojetí a různého přístupu k epickému vyprávění či lyrické výpovědi. Tuto rozmanitost sleduje i předložený soubor textů, který zahrnuje poezii i prozaické literární útvary, a to od fiktivních příběhů po osobní svědectví, která působí na čtenáře svou autenticitou. Zvláště silné jsou pak výpovědi dětí a dospívajících, kteří mohou být věkově blízcí čtenářům – recipientům na základní škole.

Antologie se skládá z dvaceti osmi pečlivě vybraných ukázek, převážně náležejících k intencionální tvorbě pro děti a mládež. Zařazené literární texty z neintencionální oblasti považujeme za signifikantní, schopné oslovit dílčími tématy a současně spoluvytvářet široký obraz sledované tematiky.

Monotematická antologie není navržena jako tradiční učební pomůcka nebo jako univerzální náhrada běžně využívané čítanky s široce sestaveným okruhem témat. Hlavním cílem unitárního pojetí je poskytnout žákům konkrétní podněty k četbě a učitelům doplňující materiál k seznámení žáků s uměleckými literárními texty s tematikou šoa. I z tohoto důvodu jsou některé prozaické texty rozsáhlejší,

díky čemuž umožňují rozvést a doplnit náměty pro práci s textem podle zájmu a potřeb žáků.

Ukázky jsou diferencované podle jednotlivých ročníků druhého stupně základní školy. Toto ročníkové rozvržení textů však není zásadním způsobem určující, s texty lze pracovat podle vlastního uvážení a zohlednění řady aspektů. Ukázky jsou na sobě nezávislé; pokud je mezi nimi určitá volná vazba, tak na ni upozorňuje metodická část.

Všechny ukázky, formulované otázky a postulované úkoly u jednotlivých úryvků v antologii byly ověřeny v praxi. Výzkumné šetření, jehož cílem byla verifikace tohoto monotematického souboru textů (prostřednictvím žáků základních škol) a ověření otázek či úkolů (prostřednictvím učitelů předmětu Český jazyk a literatura na základních školách), proběhlo v roce 2020. Ověřován byl výběr ukázek i navržená ročníková dedikace. Lze konstatovat, že návrhy odpovídají poznatkům současné oborové didaktiky literární výchovy, a to i v mezinárodním kontextu.

Významnou součástí koncepce knihy je metodický dodatek s návrhy či příklady aplikovatelných metod a oborově didaktických postupů, které lze vhodně uplatnit při práci se zařazenými literárními ukázkami. Nejde o univerzální klíč k seznámení žáků s tematikou šoa, ale pouze o návrh vycházející z inovativního pojetí přístupu k literární výchově. Důraz je kladen na metody literární (tvořivé) expresivity i na postupy rozvíjející kritické myšlení žáků.

Nedílnou součástí řešení navržených otázek a úkolů má být fáze reflektivní, ve které by mělo dojít k objasnění myšlenkového procesu čtenářů. Reflektivní fázi lze pojmout jako výchozí bod k rozvinutí diskuse, v rámci níž recipienti mohou dojít k hlubší interpretaci díla.

Formulace otázek a úkolů zohledňuje výsledky našeho výzkumného šetření, které se zabývalo názory učitelů (češtinářů na druhém stupni základní školy) na implementaci tematiky šoa do literární výchovy. Zjištěné výsledky nás vedly k rozšíření okruhu zmiňovaných metod a snaze nabídnout některé inovativní postupy. Aplikací dílčích výsledků výzkumu (smíšeného designu) chceme reagovat na potřeby pedagogické praxe a zvýšit uplatnitelnost sestavené antologie s metodickým dodatkem ve školském prostředí.

Součástí knihy jsou také některé funkční prvky umožňující rychlé nalezení důležitých položek souvisejících s ukázkami. Jde zvláště o „Slovníček“, v němž vysvětlujeme vybrané pojmy, jež by mohly žákům při recepci textu činit určité potíže, a to buď v kognitivní rovině (vysvětlení vybraných neznámých či cizích slov) nebo v rovině výslovnosti cizích slov (výslovnost je přepsána prostřednictvím českého fonologického systému).

Vzhledem ke specifické situaci v jednotlivých třídách, na které se podílí čtenářské a životní zkušenosti žáků, jejich zájmy a znalosti, povědomí o životě v době druhé světové války a podobně, nejsou do antologie zařazeny poznámky či otázky a úkoly zaměřené na vysvětlení některých historismů, archaismů aj. Takové vysvětlení by mělo podle potřeby předcházet čtení ukázky a předpokládáme, že si učitelé tuto skutečnost uvědomují. Určitou inspiraci mohou najít ve výše zmíněném „Slovníčku“.

Pokud jde o užívání výrazu *ghetto* a slovního spojení *koncentrační tábor*, domníváme se, že je v rámci této čítanky můžeme vnímat jako ekvivalenty.

V antologii lze využít také rejstřík jmen a přehledy různých informačních zdrojů. Zájemcům o další četbu jsou určeny nejen souhrny použité odborné literatury, beletrie a online zdrojů s tematikou šoa, ale také přehledy dalších doporučených knižních titulů a online odkazů, s nimiž se mohou žáci průběžně seznamovat a učitelé je mohou využívat k výchovným a vzdělávacím cílům. Tyto seznamy primární a sekundární literatury mají charakter výběrových rejstříků, neplní tedy funkci kompletního soupisu knižních titulů reprezentujících danou tematickou oblast. Mohou však být vhodným podnětem i pro mimoškolní četbu, práci v čtenářských zájmových skupinách a podobně.

Antologie textů se svým obsahem i koncepcí obrací nejen k žákům druhého stupně základních škol i víceletých gymnázií a k učitelům předmětu Český jazyk a literární výchova, ale také ke všem dalším zájemcům o tematiku šoa a její beletristické zpracování. Lze ji vhodně využít k doplnění výkladu o druhé světové válce v předmětu Dějepis, k ozřejnění některých témat Výchovy k občanství nebo jako podklad výuky určitých průřezových témat rámcových vzdělávacích programů.

Na závěr připomeňme, že hebrejský výraz *šoa* označuje katastrofu a váže se především k vyvraždění téměř šesti milionů osob židovského původu v době druhé světové války. Tragickou zkušenost, již tak lidstvo získalo, je třeba držet v paměti a předávat ji dalším generacím. Jen tak se může neblahá a varovná dějinná empirie změnit v poučení, které by mělo zabránit opakování takových událostí.

Spoluautoři této publikace si přejí, aby jejich kniha dílčím způsobem napomohla prohloubení zájmu o tematiku šoa na základních školách. Chtějí přispět konkrétním materiálem k jejímu zprostředkování dětem i dospívajícím, aby pochopili význam historického kontextu, ale také aktuálnost této tematiky pro současnost a jejich vlastní budoucnost.

Autoři

**Antologie textů s tematikou šoa
pro 6.–9. ročník základních škol**

Ukázky

O HOLČIČCE Z JINÉHO SVĚTA

Dílo *O holčičce z jiného světa* izraelského spisovatele Aharona Appelfelda vykresluje osud dvou židovských chlapců, které jejich rodiče během druhé světové války zanechali v lese s nadějí, že se zvýší pravděpodobnost jejich přežití. Hlavním tématem příběhu je přátelství, snaha přežít, láska k rodině a vzájemná pomoc. Ukázka nás uvádí do situace, kdy chlapci Adam a Tomáš pozorují malou dívku jménem Mína.

- Napiš, o čem může kniha s názvem *O holčičce z jiného světa* vyprávět.

.....

.....

.....

.....

.....

Nazítří, když se přišli podívat na krávu a telátko, našli drobnou dívku, oblečenou ve venkovských šatech, jak dojí. Přitiskli se ke stromu a napjatě ji pozorovali.

„Je sice maličká, ale přívětivá,“ zhodnotil Tomáš.

Adam, který se soustředil na tvář a ruce dojičky, zjistil, že je to Mína, jejich spolužačka.

„Míno,“ neovládl se Adam a zavolal šeptem.

Dívka nereagovala.

„Jsi si jistý, že je to Mína?“ zeptal se vyděšeně Tomáš.

„Určitě je to ona.“

„Míno, tady je Adam a Tomáš. Bydlíme v lese a živíme se lesními plody. Kdybys nám mohla přinést trochu chleba, byli bychom ti velmi vděční,“ volal na ni Adam.

Ani na tuhle výzvu neodpovídala. Dál došla. Když se vědro naplnilo mlékem, popadla ho spolu se stoličkou, na níž seděla, a zmizela mezi stromy.

„Je to Mína, o tom nemám nejmenších pochyb,“ mumlal si Adam. „Sice se trochu změnila, ale výraz má pořád stejný.“

„A jak jsi ji vlastně poznal?“

„Ve druhé třídě mě posadili vedle ní. Pamatuju si, jak sedí a jak se tváří.“

„To je divné. Na jaře jsme ještě chodili do školy, a teď je každý sám za sebe,“ uvažoval Tomáš nahlas.

Mína byla opravdu drobná a hubená. Ve třídě nevynikala. Své povinnosti vykonávala rozvážně a svědomitě, ale nezbuzovala pozornost ani sympatie. Pro malý vzrůst ji nevyvolávali k tabuli. Nedávali jí ve třídě službu. Nikdo o ní nic nevěděl. Většinu času byla osamělá. Nehrála si na školním dvoře a neměla kamarády. V době ghetta pracovala s matkou v nemocnici. Pomáhala omývat nemocné a krmit je. Nemocní si ji oblíbili a říkali jí „malý andílek“. Mína se z pokoje do pokoje opravdu vznášela. Jednomu přinesla lék, jinému zase talíř polévky. Jednoho dne její matka našla dvojici sedláků, kteří ji byli za úplatu ochotni ukrývat.

„Je to Mína, o tom nemám nejmenších pochyb,“ znovu zamumlal Adam.

Seděli u potoka, hleděli na zářící vodu a pili. Ticho prolomil Adam.

„Potok je živoucí bytost,“ prohlásil.

„Chceš tím říct, že nás oživuje?“

„Nejenom to. Je pěkné jej pozorovat, jak se pohybuje a třpytí. Oko se těší pohledem na vodu, a to obveseluje srdce.“

„Musíme se učit z každé věci, říká můj táta. Co se člověk může naučit z vody?“

„To se špatně vysvětluje. Máš-li radost z proudění vody, budeš se rád dívat i na spícího psa,“ řekl Adam a oba se tomu zasmáli.

- Změnil se tvůj názor na to, o čem kniha může být, po přečtení ukázky?
- Vysvětli spojení „v době ghetta“. Podtrhni v textu informace, které ti napomohly určit dobu, v níž se ukázka odehrává.
- Vypiš, co ses z textu dozvěděl/a o postavách. Doplň tabulku.

| Adam | Tomáš | Mína |
|------|-------|------|
| | | |

- Doplň uvedené schéma. Do prvního sloupečku napiš libovolnou pasáž z textu, která tě zaujala, a do druhého sloupečku svůj výběr či pasáž okomentuj.

| | Pasáž z textu | Můj komentář |
|---|---------------|--------------|
| 1 | | |
| 2 | | |
| 3 | | |